

**Tefsir Araştırmaları Dergisi**  
**The Journal of Tafsir Studies**

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

**E-ISSN: 2587-0882**

**Cilt/Volume: 6, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2022 (Ekim/October)**

***Te'vîlâtü'l-Kur'ân'da İmam Mâtürîdî'nin Mu'tezile Eleştirisi*, yazar Esat Sabırlı (İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Baskı, 2021), 406 Sayfa, ISBN 9786057406620.**

*Imam al-Mâturîdî's Criticism Against al-Mu'tazila in Ta'wîlât al-Qur'ân*, author Esat Sabır-lı (Istanbul: İnsan Publications. 1. Edition, 2021), 406 page, ISBN 9786057406620.

**Deęerlendiren/Reviewed by**

**Abdullah KARACA**

Arř. Gör, Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı

Research assistant, Selçuk University, Faculty of Islamic Sciences

Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir

Türkiye

akaraca@selcuk.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-6755-257X>

**Makale Bilgisi – Article Information**

**Makale Türü/Article Type:** Kitap Değerlendirmesi/Book Review

**Geliř Tarihi/Date Received:** 10/02/2022

**Kabul Tarihi/Date Accepted:** 21/03/2022

**Yayın Tarihi/Date Published:** 30/10/2022

**Atıf / Citation:** Karaca, Abdullah. "Esat Sabırlı. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân'da İmam Mâtürîdî'nin Mu'tezile Eleştirisi*. İstanbul: İnsan Yayınları. 1. Baskı, 2021, 406 s.". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Ekim/October 2022), 808-815.

**İntihal:** Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

**Plagiarism:** This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAř / Türkiye

**Öz**

*Te'vilâtü'l-Kur'ân'da İmam Mâtürîdî'nin Mu'tezile Eleştirisi* başlıklı çalışma, Mâtürîdî'nin Mu'tezile'ye yönelttiği eleştirileri Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanması bağlamında incelemektedir. Yazar Mâtürîdî'nin ve Mu'tezilî söylemin tefsir paradigmaları arasındaki ayrışma zeminini ortaya koymayı amaçlamıştır. Eserde ayrıca, Mâtürîdî'nin Mu'tezile âlimlerine yönelik eleştirileri örneğinde kelam-tefsir ilişkisine dikkat çekilmiştir. Girişte *Te'vilât* ile Mu'tezile'nin tefsir tarihindeki konumu resmedilmiş ve Mâtürîdî'nin Mu'tezile algısına değinilmiştir. Birinci bölümde Mâtürîdî'nin Mu'tezile'ye yönelik eleştirileri tefsir ilmi açısından incelenmiştir. İkinci bölüm Mu'tezile'nin temel ilkelerine yönelik eleştirilere ayrılmış ve üçüncü bölümde ilk iki bölümde ele alınmayan müteferrik eleştiriler ele alınmıştır. Çalışmanın konuyu bilimsel ve doyurucu ölçüde inceleyerek hedefine ulaştığı söylenebilir. Kitap; muhteva, metot, üslup ve önerileri açısından tefsir araştırmacılarının istifade edecekleri bir eserdir. Yazarın yalın üslubu sayesinde eser geniş bir muhatap kitlesine hitap edecek niteliktedir. Okurlar çalışmadan istifade ederek, gerek *Te'vilâtü'l-Kur'ân* gerek diğer tefsirlerde satır aralarında yer alan Mu'tezilî görüşlere dair farkındalık sahibi olabilecektir. Eser başlıkların içeriği yansıtım düzeyi ve konuların tertibi açısından bazı tekliflere açıktır.

**Anahtar kelimeler:** Tefsir, Kelam, Mezhebî tefsir, Mâtürîdî, Mu'tezile.

**Abstract**

The book titled “Imam al-Mâtürîdî’s Criticism Against al-Mu’tazila in *Ta’vilât al-Qur’ân*” examines al-Mâtürîdî’s criticisms of al-Mu’tazila in the context of understanding and interpreting the Qur’ân. The author aimed to reveal the separation ground between the tafsîr paradigms of al-Mâtürîdî and al-Mu’tazilî discourse. In addition, in the example of al-Mâtürîdî’s criticisms of Mu’tazilî scholars, it is paid attention to the relation between kalâm and tafsîr. In the introduction, the position of *Ta’vilât* and al-Mu’tazila in the history of tafsîr is depicted and al-Mâtürîdî’s perception of al-Mu’tazila is mentioned. In the first part, al-Mâtürîdî’s criticisms of al-Mu’tazila were examined in terms of tafsîr. The second part is devoted to the criticisms of the basic principles of al-Mu’tazila and in the third part, the different criticisms that were not covered in the first two parts are discussed. It can be said that the study reached its goal by examining the subject scientifically and satisfactorily. Tafsîr researchers can benefit from the book in terms of content, method, style and suggestions. The work has the quality to appeal to a wide audience thanks to the simple style of the author. By making use of the study, the readers will be able to be aware of al-Mu’tazilî views between the lines in both *Ta’vilât al-Qur’ân* and other tafsîr. The work is open to some offers in terms of the content of the titles and the arrangement of the subjects.

**Keywords:** Exegesis, Kalâm, Sectarian tafsîr, al-Mâtürîdî, Mu’tazila.

Tefsir metodolojisini ve tefsir tarihini etkileyen önemli olgulardan biri, İslâm dünyasında ortaya çıkan çeşitli mezheplerin mevcudiyetidir. Mezhep doktrinleri müfessirlerin metotlarında belirleyici olurken, mezhepler arası tartışmalar da tefsir ilmini ve literatürünü zenginleştirmiştir. Öyle ki “mezhebi tefsir”, “kelâmî tefsir”, “fikhî tefsir” gibi literatürler ve araştırma alanları vücut bulmuştur. Bu açıdan, mezhebi tartışmalar tefsir ilmi için hem metodolojik hem de tarihi açıdan çalışılmaya değer alanlardan biridir.

*Te'vilâtü'l-Kur'ân'da İmam Mâtürîdî'nin Mu'tezile Eleştirisi* başlıklı kitap Sabırlı tarafından 2021 yılında tamamlanan “İmam Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân İsimli Tefsirinde Mu'tezilî Söylemin Eleştirisi” başlıklı doktora tezinin kısmî ekleme-çıkarma ve düzenlemelerle kitaplaştırılmış formudur. Sabırlı, Mâtürîdî'nin Mu'tezile'ye yönelttiği eleştirileri Kur'ân'ın anlaşılması ve yorumlanması bağlamında incelemeyi, böylece Mâtürîdî'nin ve Mu'tezilî söylemin tefsir paradigmaları arasındaki ayrışma zeminini

ortaya koymayı amaçlamıştır. Çalışma Ehli Sünnet-Mu'tezile ayrışmasının tefsirdeki izdüşümlerini tespit etmeyi de hedeflemiştir. Araştırmanın bir diğer gayesi de Mâtürîdî'nin ve Mu'tezilenin yorumları özelinde, tefsir eserlerinde kelâma doğru yönelen içerik evrilmesinin izlerinin takibine ışık tutmaktır. Zira Mâtürîdî'nin ve Mu'tezilî âlimlerin, eserlerinde çok yoğun bir düzeyde kelâmî muhtevaya yer vermeleri, kelâmî meselelerin tefsir kitaplarına taşınması ve bu meselelerin adeta tefsirleşmesi sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Sabırlı aynı zamanda, Mâtürîdî'yi akılcılık temelinde Mu'tezile'den daha ileri bir düzeyde konumlandıran söylemlerin sahici bir gerçekliğe tekabül edip etmediğini test etme arzusundadır (s. 11-16).

Sabırlı Mâtürîdî'nin Mu'tezilî söyleme yönelik eleştirilerini tefsirci perspektifiyle ve doktora düzeyinde ele alan bir çalışmaya rastlamadığını belirtir. Kendisi çalışmasının daha önce bu konuda yapılan gerek tefsir gerek diğer alanlardaki çalışmalardan farklı yönlerini vurgular (s. 22-24). Fikret Gedikli tarafından 2019 yılında hazırlanan ve 2021 yılında tekrar gözden geçirilerek *Te'vilâtü Ehli's-Sünne'de Mâtürîdî'nin Mu'tezile Eleştirisi* başlığıyla yayımlanan bir çalışma mevcuttur. Eser, Sabırlı'nın çalışmasının nihayete yaklaştığı bir süreçte tamamlanmıştır ve muhtemelen bu sebeple her iki çalışma birbirinden istifade edememiştir. Nitekim Gedikli de Sabırlı'nın eserine atıfta bulunmamıştır. Ayrıca Gedikli'nin çalışması doktora tezi değildir.<sup>1</sup> Sabırlı *İmâm Mâtürîdî'nin Mu'tezile Görüşlerine Getirdiği Eleştiriler (Te'vilâtü'l-Kur'ân ve Kitabüt-t-Tevhîd Bağlamında)* başlıklı çalışmaya<sup>2</sup> da muhtemelen vakıftır ve ihtimal ki ya çalışmaya erişememiş ya da bu çalışmada konu kelam ilmi çerçevesinde işlendiği için esere değinmemiştir. Dolayısıyla Sabırlı'nın mezkûr tespiti isabetlidir: Eser konuyu tefsir merkezinde ve doktora düzeyinde inceleyen ilk çalışmadır. Konuyla ilgili makale ve kitap bölümü düzeyindeki çalışmalar da bu durumu zaten nakzetsizdir.<sup>3</sup>

Mâtürîdî'nin Mu'tezile'ye yönelik eleştirileri büyük ölçüde kelâmî meseleler etrafında döndüğü için, bu konuda hazırlanacak bir çalışmanın kelâmî muhteva içermesi doğaldır. Araştırmayı tefsir merkezinde yürütmek isteyen Sabırlı şöyle bir yol izlemiştir: Girişte önce *Te'vilât* ile Mu'tezile'nin tefsir tarihindeki konumu resmedilmiştir. Sabırlı *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'ın tefsir tarihi açısından önemine dair doyurucu bilgiler ve tespitler aktarmıştır (s. 26-41). Mu'tezile'nin tefsir tarihindeki konumuna ve katkılarına değinirken, “mezhebi tefsir” ifadesinin kullanımındaki kritikliğe ve Mu'tezilî söylemin yeknesak olmayıp Mu'tezilenin çok sesli bir mezhep olduğuna vurgu yapılmıştır (s. 55). Akabinde Mâtürîdî'nin Mu'tezile algısına ve eleştiri üslubuna dair bir çerçeve çizilmiştir. Burada, kimi eleştirilerinde sert tavırlar ve duygusallıklar sergileyen Mâtürîdî'nin

<sup>1</sup> Fikret Gedikli, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne'de Mâtürîdî'nin Mu'tezile Eleştirisi* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021).

<sup>2</sup> Mehmet Kenan Şahin, *İmâm Mâtürîdî'nin Mu'tezile Görüşlerine Getirdiği Eleştiriler -Te'vilâtü'l-Kur'ân Ve Kitabüt-t-Tevhîd Bağlamında-* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2018).

<sup>3</sup> Örneğin Bk. Muhammed Eşref Aytaç, “Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân'da Mu'tezile'yi Tenkit Metodu (Aslah Görüşü Bağlamında Bir Çalışma)”, *Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu - Hanefilik-Maturidilik* -, ed. Cengiz Çuhadar vd. (Kastamonu, 2017), 419-427; Mehmet Salih Geçit, “İmâm Maturidî'nin Mu'tezile Eleştirisinde Kullandığı Dil ve Üslup”, *Uluslararası Din ve Dil Sempozyumu* (İğdır Üniversitesi Yayınları, 2018), 537-585; Fethi Ahmet Polat, “Te'vilâtü Ehli's-Sünne'de Mutezili Söylemin Kritiği”, *Büyük Türk Bilgini İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdilik -Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı-, 22-24 Mayıs 2009 - İstanbul*, ed. İlyas Çelebi (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 230-271.

zaman zaman Mu'tezile'den istifade ettiği ve onların görüşlerine katıldığı belirtilerek epistemolojik taassuba kapılmadığı vurgulanmıştır. Mâtürîdî'nin müfessir kimliğini ön plana çıkarma gayesiyle birinci bölüm Kur'ân'ı anlama metodolojisi ve Kur'ân ilimleri bağlamındaki eleştirilere ayrılmıştır. Bölüm kelâmî muhtevadan tamamen yalıtılmasa da tefsir ilmi merkezinde işlenmiştir.<sup>4</sup> İkinci bölüm “Temel İlkeleri Bağlamında Mu'tezile'ye Yöneltilen Eleştiriler” başlığını taşımaktadır. Mâtürîdî *emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-münker* ilkesine eleştiri yöneltmediği için başlıkta “usûl-i hamse” terimi yerine “temel ilkeler” ifadesi tercih edilmiştir. Üçüncü bölümde ilk iki bölümde ele alınmayan müteferrik eleştiriler incelenmiştir. Bölümün sonunda, Mâtürîdî tarafından eleştiriye konu olmayan *emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i 'ani'l-münker* ve *sarfe* konularına değinilmiştir.

Yazarın araştırmayı bilimsel bir titizlikle yürütmeye özen gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu noktada karşılaşılan ciddi bir zorluk Mu'tezilî kaynakların günümüze ulaşmamasıdır. Bu açığı kapatmak için farklı mezheplere mensup âlimler tarafından telif edilen kelâm eserlerine, tefsirlere ve firak kitaplarına müracaat edilmiştir. Yine, Mu'tezilî âlimlerin çeşitli eserleriyle Hızır Nebhâ'nın derlemesi gözden geçirilmiş ve özellikle Kâdî Abdülcebâr'ın (ö. 415/1025) eserlerinden istifade edilmiştir. Söz konusu literatür üzerinden kontrolü sağlanamayan noktalarda ise *Te'vilât* ve *Kitâbü't-Tevhîd'e* itimat edilmiştir (s. 17). Kanaatimizce yazar Mâtürîdî'nin eserlerine itimat noktasında mazurdur ve gerekli titizliği elinden geldiğince sergilemiştir. Sabırlı İslâmî ilimlere dair klasik kaynakları ve gerek Mu'tezile gerek Mâtürîdî hakkındaki çağdaş araştırmaları da kullanmıştır. Çalışma içerisinde karşılaşılan bir diğer zorluk, *Te'vilât*'taki eleştirilerin iç içe olması, bir ayette pek çok konunun bir arada eleştirilebilmesidir. Sabırlı, başlıklara uygun dar kapsamlı eleştirileri seçmeye çalışarak bu zorluğu aşmaya çalışmıştır (s. 201-202).

Sabırlı, kaynak tarama sürecinde iki farklı okuma yöntemi olduğuna işaret eder. Birinci yöntemde, çalışmanın esasını teşkil eden eser okunmadan önce konuyla ilgili klasik kaynaklar ve akademik çalışmalar incelenir. İkinci okuma yönteminde önce çalışmanın odaklandığı eser okunur; ardından konuyla ilgili diğer kaynaklar ve araştırmalar incelenir. Diğer kaynaklardan elde edilen bilgiler tümevarım yöntemiyle bir araya getirilip araştırmanın ilgili yerlerine ilave edilir. Çalışmada, araştırmacının kendi perspektifini koruması ve diğer akademik çalışmaların bakış açılarının etkisinde kalınmaması amacıyla ikinci yöntem seçilmiştir. Sabırlı bilgi aktarımı yapılan bölümlerde betimleyici bir yöntem takip ederken, çoğu yerde değerlendirmeler ve karşılaştırmalar yapmak suretiyle analitik bir yöntem de kullanmıştır (s. 24-25).

Birinci bölümde İmam Mâtürîdî'nin Kur'ân'ı anlama metodolojisi çerçevesindeki eleştirilerine dair tespitler, tefsir araştırmalarında “tefsirde yanılgi sebepleri” şeklinde

<sup>4</sup> Sabırlı ele aldığımız çalışmadan yola çıkarak hazırladığı “Mu'tezile'nin Kur'ân Yorumuna İmam Mâtürîdî'nin Muhalefet Gerekçeleri” başlıklı makalesinde bu bölümü esas almış ve Mâtürîdî'nin Mu'tezile'ye yönelik eleştirilerini tefsir ilmi merkezinde özetlemiştir. Bk. Esat Sabırlı, “Mu'tezile'nin Kur'ân Yorumuna İmam Mâtürîdî'nin Muhalefet Gerekçeleri”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Haziran 2021), 91-119.

ifade edilen bahislere katkı sunacak niteliktedir. Buna göre, İmam Mâtürîdî'nin Mu'tezile eleştirilerinde dikkat çeken en önemli konulardan biri Mu'tezile'nin Kur'ân tasavvuru ve Kelâmullahla (halku'l-Kur'ân) ilgili görüşleridir. Mu'tezile'nin bazı dilsel açıklamalarına da eleştiri yönelten Mâtürîdî'nin diğer metodolojik tenkitleri şu şekilde başlıklandırılmıştır: “Bağlamı Göz Önünde Bulundurmama”, “Daraltıcı Yorum”, “Literal/Zahirî Okuma”, “Nassa Aykırı Yorum” ve “Mezhebî Temâyüllerin Belirleyici Kılınması” (s. 66-128). Sabırlı, Mâtürîdî'nin eleştirilerinden bir kısmını da Kur'an ilimlerinden “Muhkem-Muteşâbih”, “Nesh”, “Mekkî-Medenî” ve “Kur'ân Kıssaları” başlıklarıyla ilişkili olarak tasnif etmiştir (s. 129-168). Birinci bölümü tefsir ilmi merkezinde işlemeye çabalayan Sabırlı, kanaatimizce bu hedefini önemli ölçüde gerçekleştirmiştir.

Sabırlı, açtığı başlıklarda Mâtürîdî'nin ve Mu'tezile âlimlerinin konuya bakışlarını özetler. Sonrasında Mâtürîdî'nin eleştirilerine geçer. İsabetli bulduğu yaklaşımı zaman zaman belirtir. Değerlendirmelerin önemli bir kısmında Mâtürîdî'nin yaklaşımı ve eleştirisi daha kuvvetli yahut isabetli bulunup, eleştiriye konu olan Mu'tezilî görüşler zayıf veya isabetsiz olarak değerlendirilir (s. 87, 100, 124-125, 183, 196-197, 213, 222, 228, 245, 293, 348, 367, 368, 370). Örneğin, *ru'yeti* aklen imkansız olmadığına işaret eden Mâtürîdî görüşlerini aklî delillerden önce naklî/sem'î delillere dayandırarak temellendirmektedir. Mu'tezile'nin ru'yeti kabul etmeyen tutumu ise önce bunun aklen imkânsızlığına dayanmak, sonra bu imkânsızlığı naslarla desteklemek şeklindedir (s. 222). Bununla birlikte yazar Mâtürîdî'nin tutarsızlık, genelleme ve zorlama içeren eleştirilerine işaret etmekten geri durmaz (s. 92, 96-97, 109, 127, 187, 229). Örneğin, İmam Mâtürîdî Ebû Bekir el-Esamm'a (ö. 200/816) yönelik bir eleştirisinde takdîm-te'hîre müsaade edildiği takdirde ayetlerin tümünde takdîm-te'hîr yapmaya kapı aralanabileceğine işaret ederken, zaman zaman takdîm-te'hîr içerikli izahlara olumsuz bakmamış ve Kur'an'da takdîm-te'hîr olgusuna çokça rastlandığının altını çizmiştir (s. 91-92). Sabırlı Mu'tezile'ye karşı aşağılayıcı bir dil kullanmaktan da kaçınır. Hatta eleştiriye konu olan görüşlerin zaman zaman arka planına işaret eder ve söz konusu argümanların kuru tartışmalardan ziyade mezhebi ilkelerin tutarlığını sağlama çabasının ürünü olduğunu vurgular (167, 177, 207-208, 245, 253, 321-322). Bir konuyla ilgili Mu'tezile âlimleri arasında farklı görüşler mevcutsa buna yeri gelince temas eder (s. 81, 87-88, 113, 150, 155, 166, 225-227, 299-300, 340). Kur'ân'ı mezhep temelli yorumlamanın Mu'tezile'ye has bir tutum olmadığını belirtir (s. 128). Şu ifadeler Sabırlı'nın ilmî bir üslupla hareket ettiğinin şahitlerinden biridir (s. 369): “Bütün bunlar dikkate alındığında Mâtürîdî'nin, Allah'ın yüce zatı hakkında daha ihtiyatlı bir dil tercih ettiğini, Mu'tezile'nin de Cenâb-ı Hakk'ın mutlak adaletine en ufak bir gölge düşürmeme hassasiyetiyle vücûp alellâh fikrini benimsediğini söylemek mümkündür.”

Yukarıda çalışmanın amaçlarından birinin Mâtürîdî'yi akılcılık temelinde Mu'tezile'den daha ileri bir düzeyde konumlandırın söylemlerin sahici bir gerçekliğe karşılık gelip gelmediğini test etmek olduğuna değinmiştik. Araştırmanın bu sorgulamada ulaştığı neticeye göre, Mu'tezile gibi Mâtürîdî de akla önemli bir rol atfetmiştir. Fakat, Mâtürîdî'yi Mu'tezile'nin ılımlı bir versiyonu gibi görme/gösterme eğilimi sergi-



leyen bazı çağdaş yaklaşımlar gerçeği yansıtmamaktadır. Mâtürîdî'yi Mu'tezile'yle benzer bir çizgide konumlandırmak isabetli değildir (s. 372).

Sabırlı çalışmanın sonunda iki öneri sunmuştur. Birinci öneride, *Te'vilât* gibi önemli bir tefsirin tefsir tarihindeki yerini, tefsir edebiyatı üzerindeki etkilerini ve tefsir-kelâm münasebetinin tefsir ilmine yansımalarını tüm boyutlarıyla ortaya çıkarmayı amaçlayan geniş çaplı araştırmalara yönelik ihtiyaca işaret edilmektedir. Hızır Muhammed Nebhâ'nın *Mevsûatü tefâsiri'l-Mu'tezile* isimli derlemesinin kaynakları arasında *Te'vilât*'ın bulunmadığına dikkat çeken Sabırlı diğer önerisinde *Te'vilât*'ta Mu'tezile âlimlerinden aktarılan görüşlerin, müstakil bir çalışmada derlenerek neşredilmesinin akademiye sunacağı katkılara dikkat çekmektedir (s. 372-373). Her iki öneri de tefsir edebiyatına ve tefsir araştırmalarına katkı sunacak düzeydedir.

Eser içeriği itibarıyla “Kelâm tefsir ilişkisi”, “mezhebi tefsir” ve “tefsirde eleştiri geleneği” konularıyla alaka arz etmektedir. Eserde izlenen yöntem, erken döneme dair araştırma yapacak kişilerin nasıl bir yol izleyebileceği noktasında dikkate değer hususlar barındırmaktadır. Eserin yargılayıcı ve aşağılayıcı tavırlardan oldukça uzak olan dili de mukayese içeren araştırmalarda ilmi bir üslup sergileme zorluğunu aşmaya yardımcı olacak örnekler sunmaktadır. Çoğunlukla Mâtürîdî'nin görüşünü isabetli bulan yazarın ait olduğu mezhebin ne olduğu ve mezhebi aidiyetinin çalışmadaki değerlendirmelerine etki edip etmediği sorusunun bir okur tarafından cevaplanması mümkün değildir. En azından şu açıktır ve okurlar için yeterlidir ki, Sabırlı Mâtürîdî'nin görüşlerini takdir ederken tarafgirlik ve duygusallık içeren ifadeler kullanmamıştır. Çalışmanın oldukça yalın ve akıcı bir üsluba sahip olduğu da belirtilmelidir. Kanaatimizce kelâm ilmine dair yoğun bir müktesebat gerektirmemesinden dolayı ve yalın üslubu sayesinde eser geniş bir muhatap kitlesine hitap etmektedir. Sonuç olarak, *Te'vilâtü'l-Kur'an'da İmam Mâtürîdî'nin Mu'tezile Eleştirisi* başlıklı çalışmanın; muhteva, metot, üslup ve önerileri açısından tefsir araştırmacılarının istifade edecekleri bir eser olduğu söylenebilir.

“Eser daha da nitelikli olabilir miydi?” şeklinde bir sorgulama esnasında bir okurun aklına gelebilecek kimi mülahazalar şunlardır: Tefsir eserlerinde kelâma doğru yönelen içerik evrilmesinin izlerini sürmeyi ve Kelâm-tefsir ilişkisine dair veriler sunmayı amaçlayan eserde, kelâm-tefsir ilişkisine dair kısa bir başlık açılıp birkaç örnek özelinde erken dönem tefsir izahlarıyla hem Mâtürîdî'nin hem Mu'tezile âlimlerinin görüşleri kıyaslanabilirdi. Üçüncü bölümde yer alan “ecel” ve “rızk” başlıkları ikinci bölümde büyük ölçüde ilgili oldukları ilkelerin altında işlenseydi eserin taslağı konuyu daha da sistematik düzeyde yansıtabilirdi. İstitaat örneğinde olduğu gibi, bazı başlıkların altında işlenen (s. 268); fakat kelâmî bir terim olan ve kimi çalışmalarda özel başlık altında incelenen konulara hususi başlık açılsaydı, tefsir araştırmacıları için daha çok fayda sağlanabilirdi. Eserde vurgulandığı üzere, Mâtürîdî'nin sarfe teorisi hakkındaki değerlendirmesi net değildir. Bu sebeple sarfe konusu “Eleştiri Yöneltilmeyen Konular” başlığında değil de “Eleştirilip Eleştirilmediği Açıkça Anlaşılmayan Konular” gibi bir başlık altında işlenebilirdi. Mâtürîdî'nin tefsir metodu ve kelâmî duruşu daha önce farklı çalışmalarda incelenmiş olsa da, araştırma sonucunda Sabırlı'nın zihninde oluşan Mâtürîdî portresi özet ve derli toplu şekilde okurlarla paylaşılmamıştır. Bu noktada

okuyucular eserde “Mâtürîdî'nin Tefsir Metodolojisi ve Kelâmî Pozisyonu” gibi bir başlığın eksikliğini hissedebilir. Yazarın daha farklı çalışmalarında veya eserin diğer baskılarında Mâtürîdî'nin tefsir metodolojisine ve kelâmî pozisyonuna dair tespitlerini ve kanaatlerini paylaşması okurlar için faydalı olabilir.

**Etik Beyan / Ethical Statement:**

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Abdullah KARACA).

**Yazar(lar) / Author(s):**

Abdullah KARACA

**Finansman / Funding:**

Yazar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledges that he received no external funding in support of this research.

**Kaynakça**

- Aytaç, Muhammed Eşref. “Matürîdî’nin Te’vîlâtü’l-Kur’ân’da Mu’tezile’yi Tenkit Metodu (Aslah Görüşü Bağlamında Bir Çalışma)”. *Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu - Hanefilik-Maturidilik* -. ed. Cengiz Çuhadar vd. II/419-427. Kastamonu, 2017.
- Geçit, Mehmet Salih. “İmâm Maturidî’nin Mu’tezile Eleştirisinde Kullandığı Dil ve Üslup”. *Uluslararası Din ve Dil Sempozyumu*. 537-585. Iğdır Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Gedikli, Fikret. *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne’de Mâtürîdî’nin Mu’tezile Eleştirisi*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2021.
- Polat, Fethi Ahmet. “Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne’de Mutezili Söylemin Kritiği”. *Büyük Türk Bilgini İmam Matürîdî ve Matürîdilik -Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı-*, 22-24 Mayıs 2009 - İstanbul. ed. İlyas Çelebi. 230-271. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Sabırlı, Esat. “Mu’tezile’nin Kur’ân Yorumuna İmam Mâtürîdî’nin Muhalefet Gerekçeleri”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (Haziran 2021), 91-119.
- Sabırlı, Esat. *Te’vîlâtü’l-Kur’ân’da İmam Mâtürîdî’nin Mu’tezile Eleştirisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.
- Şahin, Mehmet Kenan. *İmâm Mâtürîdî’nin Mu’tezile Görüşlerine Getirdiği Eleştiriler*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2018.